

Joanna Studzińska¹

Realizacja woli spadkodawcy a postępowanie działowe

Dział spadku polega na podziale całego majątku spadkowego pomiędzy spadkobierców². Może to nastąpić albo w drodze umowy zawartej pomiędzy spadkobiercami, albo w postępowaniu sądowym. Sposoby podziału majątku spadkowego mogą być rozmaite; od przyznania poszczególnych

¹ Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie.

² Szerzej na temat zakresu i znaczenia postępowania działowego: P. Ciszewski, K. Górniak, A. Stempniak, *Postępowanie w sprawach o dział spadku. Komentarz oraz wzory pism procesowych i orzeczeń sądowych*, Warszawa 2012; J. Gwiazdomorski, *Stwierdzenie praw do spadku*, „Nowe Prawo” 1950, nr 7–8; J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, *Stwierdzenie praw spadkowych (kilka uwag polemicznych do artykułów Prof. dr Jana Gwiazdomorskiego)*, „Nowe Prawo” 1950, nr 11–12; J. Biernat, *Umowa o dział spadku*, Warszawa 2007; J. Biernat, *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 4; T. Felski, *Wpływ woli testatora na sposób podziału majątku spadkowego*, „Palestra” 1994, nr 12; M. Frasz, *Dział spadku. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Rejent” 2006, nr 2; W. Kamiński, *Dochodzenie roszczeń z tytułu nakładów w postępowaniu działowym*, „Palestra” 1973, nr 12; E. Kremer, *Problematyka prawna spląt z gospodarstwa rolnego*, „ZNUJ. Prace Prawnicze” 1993, nr 145; T. Misiuk, *Problemy integracyjne postępowania działowego*, „Palestra” 1973, nr 7–8; R. Moszyński, J. Policzkiewicz, *Działy spadkowe*, Warszawa 1961; J. Nadler, A. Stelmachowski, *Zbieg działu spadku ze zniesieniem współwłasności gospodarstwa rolnego*, „Nowe Prawo” 1970, nr 9; A. Oleszko, *Umowy prawa spadkowego oraz mające zastosowanie w sprawach spadkowych w świetle praktyki sądowej i notarialnej*, Warszawa 1989; M. Pazdan, *Umowny dział spadku w prawie prywatnym międzynarodowym*, w: *Prace z prawa cywilnego, wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, Wrocław 1985; P. Pogonowski, *Postępowanie o dział spadku*, „Rejent” 2005, nr 9; A. Stempniak, *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2010; A. Stempniak, *Spadkobiercy i nabywcy spadku jako uczestnicy konieczni postępowania o dział spadku*, „Przegląd Sądowy” 2004, nr 6; A. Stempniak, *Tryby działu spadku*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 9; J. Stobienia, *Realizacja praw wierzycieli spadkodawcy po dziale spadku*, „ZN. IBPS” 1982, nr 17–18; R. Szytyk, *Dział spadku i zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego*, „Rejent” 2001, nr 9.

przedmiotów z masy spadkowej poszczególnym spadkobiercom, poprzez spieniężenie np. nieruchomości i podział uzyskanej sumy, do przyznania np. nieruchomości jednemu spadkobiercy z obowiązkiem spłaty pozostałych. Najistotniejszą funkcją działu spadku jest jednak urzeczywistnienie celów społeczno-gospodarczych, jakie system prawa spadkowego przypisuje instytucji dziedziczenia, a więc przede wszystkim uzyskanie przez poszczególnych spadkobierców wyłącznych praw do oznaczonych składników majątku spadkowego (scheda spadkowa)³.

Warto zatem przedstawić, na ile ustawodawca zabezpieczył respektowanie woli spadkodawcy podczas postępowania działowego, na ile decyduje o tym ustawa i czy regulacje w tym przedmiocie są wystarczające. Istotne jest także, na ile istotne jest poszanowanie interesów osób najbliższych w zderzeniu z rzeczywistą wolą spadkodawcy.

1. Wola spadkodawcy i jej uzewnętrznienie a ograniczenia ustawowe

Jedną z głównych zasad prawa spadkowego jest zasada swobody testowania, która oznacza, że osoba fizyczna w drodze czynności prawnej ma możliwość zadysponowania swoim majątkiem na wypadek śmierci. Dyspozycje te w prawie spadkowym noszą nazwę rozrządzeń⁴. Swoboda testowania nie oznacza jednak, że istnieje zupełna dowolność w podejmowaniu tych czynności. Prawo spadkowe przyjęło zasadę, że rozrządzenia na wypadek śmierci mogą być dokonywane tylko w formie ściśle określonej czynności prawnej i nie mogą naruszać pewnych reguł, które zawarte są w przepisach bezwzględnie obowiązujących⁵. Granice swobody testowania są jednak zakreślone w ustawie stosunkowo szeroko i wyznacza je postulat zrozumiałości oświadczenia woli i możliwości wywołania przez nie skutków prawnych, na które jest skierowane w świetle obowiązującego porządku prawa pozytywnego⁶. Realizację woli spadkodawcy przeprowadzać będą przede wszystkim sądy w różnych postępowaniach z zakresu prawa spadkowego, a zatem muszą mieć one instrumenty, aby interpretować testament życzliwie dla testatora (*favor testamenti*). Jest to w dużej mierze utrudnione, gdy precyzyjne

³ J. Kremis, *Dział spadku*, w: *System Prawa Prywatnego*. t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013, s. 752.

⁴ S. Wójcik, F. Zoll, *Testament*, „*Studia Prawa Prywatnego*” 2006, nr 2, s. 79 i n.

⁵ L. Kaltenberg-Skarbek, W. Żurek, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2011, s. 37 i n.

⁶ P. Dzienis, *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00*, „*Palestra*” 2002, nr 11–12, s. 231.

przepisy przybierają formułę reguł interpretacyjnych i wymuszają określone rozumienie pewnych elementów aktu ostatniej woli.

Dla realizacji woli spadkodawcy szczególnie ważna jest właśnie swoboda testowania, przez którą rozumie się możliwość dokonywania przez jednostkę (testatora), w drodze testamentu, prawnie skutecznych rozrządzeń swoim majątkiem na wypadek śmierci. Rozrządzenia te mogą być różne, np. ustanowienie spadkobiercy (art. 959 i n. k.c.), ustanowienie zapisu lub polecenia (art. 968 i n. k.c.), wydziedziczenie (art. 1008 i n. k.c.), wykluczenie niektórych potencjalnych spadkobierców ustawowych od dziedziczenia ustawowego, bez równoczesnego ustanowienia spadkobiercą innych osób (tzw. testament negatywny). Wynika ona z konstytucyjnej zasady ochrony prawa do dziedziczenia, co oznacza przede wszystkim prawo spadkodawcy do rozstrzygnięcia o losach przysługującego mu majątku po śmierci⁷. Ustawowy porządek dziedziczenia uwzględnia jedynie sytuacje typowe, opiera się na sztywnym schemacie⁸, kiedy to ustawodawca określa zarówno krąg spadkobierców ustawowych, jak i kolejność ich dziedziczenia oraz wielkość udziału w spadku. Trudno jednak krępować spadkodawcę i odmawiać mu uprawnienia do dokonywania rozrządzeń jego majątkiem w testamencie, w sposób odbiegający od zasad ustawowego porządku dziedziczenia. Z drugiej strony pełna, niczym nieograniczona swoboda testowania kryje w sobie różne niebezpieczeństwa. Mogłaby ona prowadzić do następstw godzących w więzi rodzinne, naruszać cele społeczno-gospodarcze, do których dąży ustawodawca tworząc określony porządek dziedziczenia. Stąd też swoboda testowania nie jest nieograniczona. Sąd Najwyższy wskazał, iż na tyle istotna jest wola spadkodawcy, że ogłoszeniu podlega każdy dokument, który przedstawia się jako rozrządzenie ostatniej woli spadkodawcy, niezależnie od swej ważności. Kwestia ważności tego dokumentu, jako testamentu mogącego być podstawą dziedziczenia, rozważana jest dopiero w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku w ramach obowiązków nałożonych na sąd spadku w art. 670 k.p.c.⁹. Według bowiem ustalonej judykatury, ostatnia wola spadkodawcy może być wyrażona nawet w liście skierowanym do osoby trzeciej,

⁷ A. Doliwa, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2012, s. 52 i n.

⁸ Szerzej na temat możliwych sposobów powołania spadkobiercy K. Osajda, *Ustanowienie spadkobiercy de lege ferenda*, „Studia Prawa Prywatnego” 2009, nr 1, s. 60.

⁹ Postanowienie SN z 14 grudnia 1998 r. (III CSKN 76/98), niepubl.

jeżeli wykazuje on niezbędne cechy testamentu własnoręcznego¹⁰. Podstawowym ograniczeniem w tym zakresie jest wskazanie przez ustawodawcę kolejności dziedziczenia ustawowego oraz prawo do zachowku.

Duże ułatwienie dla spadkodawcy wprowadziła nowelizacja kodeksu cywilnego¹¹ włączając regulacje dotyczące zapisu windykacyjnego. Dotychczas spadkodawca, decydując o wskazaniu konkretnych osób i przypisaniu im pewnych przedmiotów, nie miał pewności, że po śmierci jego wola zostanie w ten sposób zrealizowana. Ustanawiając w testamencie kilku spadkobierców, nie mógł on skutecznie przesądzić o sposobie podziału przedmiotów należących do spadku. Celem nowelizacji było uproszczenie procedury przekazywania składników majątkowych z mocy testamentu i możliwość decydowania o losach przedmiotów spadkowych bez ułamkowego określania ich części. W praktyce istota zapisu windykacyjnego sprowadza się do natychmiastowej realizacji woli spadkodawcy już z chwilą otwarcia spadku, co stanowi istotny wyłom w polskim prawie spadkowym opartym na sukcesji uniwersalnej.

2. Formy wyrażenia woli przez spadkodawcę – testament, zapis windykacyjny, zapis, polecenie

Przede wszystkim, jak już zostało wskazane wcześniej, jedyną przewidzianą wprost przez ustawodawcę formą wyrażenia woli przez spadkodawcę jest sporządzenie testamentu¹². Zgodnie z art. 941 k.c., rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez testament¹³. Oświadczenie woli spadkodawcy można uznać za testament jedynie

¹⁰ J. Pietrzykowski, K. Pietrzykowski, *Komentarz do art. 649 k.p.c.*, w: K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. T. 2*, Warszawa 2014, s. 904.

¹¹ Ustawa z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 85, poz. 458).

¹² Szerzej o pojęciu i znaczeniu testamentu S. Wójcik, F. Zoll, *Testament...*, s. 79 i n.; J.S. Piątowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 101 i n.

¹³ Szerzej: M. Niedośpiał, *Zasadnicze rozrządzenia testamentowe*, „Studia Prawnicze” 1997, nr 2; M. Niedośpiał, *Testament w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia ogólne*, Kraków 1991; M. Niedośpiał, *Zagadnienia ogólne testamentu w polskim prawie cywilnym*, Kraków–Poznań 1993; Z. Radwański, *Wykładowia testamentów*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993, nr 1; A. Rojek, *Wydziedziczenie i testament negatywny*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9; J. Rudnicki, *Rola formy testamentu. Uwagi na tle porównawczym*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 2; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004.

wtedy, gdy istnieje wola testowania, tzn., gdy sama treść oświadczenia woli i użyte sformułowania oraz okoliczności złożenia oświadczenia o tym świadczą¹⁴. W tym zakresie spadkodawca najszerzej korzysta ze swobody testowania i ograniczenia co do swobody rozrządzeń mogą wynikać jedynie z ustawy odnośnie regulacji co do czynności prawnych¹⁵. Konieczność zapewnienia realizacji woli spadkodawcy i zasada pierwszeństwa testamentu nad dziedziczeniem ustawowym została potwierdzona także w wyrokach Trybunału Konstytucyjnego, który podkreślał, że z polskiej Konstytucji płynie nakaz uwzględniania woli właściciela jako podstawowego czynnika rozstrzygającego o tym, komu mają w razie jego śmierci przypaść przedmioty, które tworzą jego majątek. Jako przykład takiego wyroku można podać wyrok TK z 25 lutego 1999 r.¹⁶. W konsekwencji należy uznać, że zakwestionowanie woli spadkodawcy może nastąpić jedynie wyjątkowo i w szczególnie uzasadnionych wypadkach. Nadmierna ingerencja ustawy w suwerenność ostatniej woli spadkodawcy może być uznana za naruszenie istoty prawa dziedziczenia”.

Szczególną formą wyrażenia przez spadkodawcę określonej woli są rozrządzenia testamentowe. Jest to zatem zapis i polecenie testamentowe. Zawiadomienie o dokonanym otwarciu i ogłoszeniu testamentu powinno obejmować informacje o istotnych dla danej osoby rozrządzeniach testamentowych oraz o prawie żądania odpisów i wyciągów z akt sprawy (art. 525 k.p.c.). W szczególności chodzi tu o otrzymanie odpisu testamentu.

Zgodnie z art. 968 § 1 k.c., spadkodawca może przez rozrządzenie testamentowe zobowiązać spadkobiercę ustawowego lub testamentowego do spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz oznaczonej osoby (zapis zwykły), zaś jak stanowi art. 968 § 2 k.c., spadkodawca może obciążyć zapisem zwykłym także zapisobiercę (dalszy zapis)¹⁷. Zapis zwykły nie powoduje innych skutków poza tymi, iż zapisobiercy mają roszczenie o wykonanie zapisu (do spadkobierców, innych zapisobierców). W wyniku zapisu przedmioty spadkowe nie przechodzą automatycznie (z mocy prawa) na zapisobiercę. Skutkiem zapisu jest

¹⁴ Postanowienie SN z 22 grudnia 1997 r. (II CKN 542/97), OSNC 1998, nr 7–8, poz. 118.

¹⁵ J. Ciszewski, J. Knabe, *Komentarz do art 941 k.c.*, w: J. Ciszewski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 1595.

¹⁶ Wyrok TK z 25 lutego 1999 r. (K 23/98), OTK 1999, nr 2, poz. 25.

¹⁷ J.S. Piątowski, B. Kordasiewicz, *Prawo...*, s. 130.

powstanie roszczenia po stronie zapisobiorcy – może on domagać się (również przed sądem) wykonania zapisu – tj. sporządzenia umowy ze spadkobiercą (spadkobiercami) o przekazanie własności i wydanie rzeczy zapisanej przez spadkodawcę. Zapisem zwykłym może być np. wydanie (przeniesienie własności) określonej rzeczy wchodzącej do spadku, zapłata określonej sumy pieniężnej czy przelew wierzytelności lub wykonanie określonego dzieła przez obciążonego zapisem na rzecz zapisobiorcy. Przedmiotem zapisu na tle k.c. może być także, jak zostało wskazane w literaturze, posiadanie¹⁸. Jak wskazał Sąd Najwyższy, może to być także zobowiązanie do ustanowienia odrębnej własności lokalu¹⁹, ułamek udziału spadkowego²⁰, czy przyszłe i powtarzające się świadczenie pieniężne²¹.

Tym samym testator, chcąc dokonać ściśle określonego przysporzenia na rzecz osoby wskazanej w testamencie, może zrealizować swój zamiar w drodze ustanowienia zapisobiorcy²². Istnieje duża swoboda spadkodawcy nie tylko w określaniu przedmiotu zapisu zwykłego, ale także w regulowaniu stosunków między stronami kreowanego zobowiązania, czyli wszystkich jego elementów łącznie ze sposobem, miejscem, terminem wykonania oraz skutkami jego niewykonania lub nienależytego wykonania. Odnosi się to w równej mierze do zobowiązania z tytułu zapisu zwykłego, jak i dalszego zapisu. Podstawowe znaczenie przy ustanowieniu zapisu ma wola testatora i strony, wykonując zapis, powinny się jej podporządkować²³.

Polecenie testamentowe jest także rozrządzeniem testamentowym spadkodawcy. Zgodnie z art. 982 k.c. spadkodawca może włożyć na spadkobiercę lub na zapisobiercę obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem. Rozrządzenie takie może być umieszczone wyłącznie w testamencie, spadkodawca musi więc uczynić je osobiście²⁴.

¹⁸ M. Niedośpiał, *Zasadnicze...*, s. 65.

¹⁹ Uchwała SN z 20 listopada 1981 r. (III CZP 48/81), OSN 1982, nr 4, poz. 49.

²⁰ Uchwała SN z 18 grudnia 1990 r. (III CZP 68/90), OSN 1991, nr 8–9, poz. 102 z glosą E. Skowrońskiej, „Przegląd Sądowy” 1991, nr 1–2 oraz E. Niezbeckiej, OSP 1992, nr 7–8, poz. 163.

²¹ Uchwała SN z 21 grudnia 1971 r. (III CZP 82/71), OSN 1972, nr 4, poz. 65.

²² E. Niezbecka, *Ustanowienie spadkobiercy i zapisobiercy w testamencie*, „Rejent” 1992, nr 6, s. 36.

²³ E. Niezbecka, *Ustanowienie spadkobiercy...*, s. 36.

²⁴ E. Niezbecka, *Komentarz do art. 982 k.c.*, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, t. IV. Spadki*, Warszawa 2012, s. 212.

Spadkodawca może także w testamencie ustanowić wykonawcę testamentu. Zgodnie z obecnym brzmieniem art. 986 § 1 k.c., spadkodawca może w testamencie powołać wykonawcę lub wykonawców testamentu. Zadaniem wykonawcy testamentu jest wykonanie określonej w testamencie woli zmarłego. W tym celu wykonawca testamentu ma uprawnienie do zarządzania majątkiem spadkowym i posiadania tego majątku. Uprawniony jest także do sprawowania zarządu całym spadkiem, jego zorganizowaną częścią lub oznaczonym składnikiem spadku (art. 986¹ k.c.), a także do sprawowania zarządu przedmiotem zapisu windykacyjnego do chwili objęcia we władanie tego przedmiotu przez osobę, na której rzecz uczyniono zapis windykacyjny (art. 990¹ k.c.)²⁵. W świetle art. 988 § 2 k.c. wykonawca testamentu może pozywać i być pozywany także w sprawach wynikających z zarządu zorganizowaną częścią spadku lub jego oznaczonym składnikiem. Regulacja ujęta w art. 989 k.c. została uzupełniona o dodatkowe zakresy działania wykonawcy testamentu. Przepis art. 986¹ k.c. usuwa wątpliwości co do zakresu kompetencji wykonawcy testamentu, szczególnie w kontekście możliwości powołania kilku wykonawców testamentu. Testator swobodnie decyduje, kogo powołuje na wykonawcę testamentu, oraz o tym, czym dany wykonawca będzie zarządzał²⁶. Dla realizacji ostatniej woli spadkodawcy celowe jest częste ustanawianie osoby wykonawcy testamentu. Powołanie takiej osoby, będącej jednocześnie osobą wykazującą się w ocenie spadkodawcy szczególną moralnością czy profesjonalizmem, pozwala lepiej zabezpieczyć praktyczne wykonanie ostatniej woli spadkodawcy. Pozwala jednocześnie na łagodne przejście majątku spadkowego z posiadania jednej osoby w posiadanie spadkobiercy, co jest szczególnie istotne w tych częściach spadku, które przejawiają funkcję produkcyjną, np. w przypadku przedsiębiorstwa.

Najbardziej efektywnym sposobem zapewnienia realizacji woli spadkodawcy jest zapis windykacyjny²⁷. Wywołuje on skutki rzeczowe z chwilą otwarcia spadku (zapisobierca windykacyjny staje się wówczas *ex lege* uprawnionym do przedmiotu zapisu). W przypadku zapisu

²⁵ A. Stempniak, *Nowelizacja Kodeksu cywilnego w zakresie prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 12, s. 633.

²⁶ E. Niezbecka, *Komentarz do art. 986¹ k.c.*, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks...*, s. 220.

²⁷ W uzasadnieniu ustawy wprowadzającej zapis windykacyjny do kodeksu cywilnego podkreślono, że wcześniejszy stan prawa spadkowego nie spełniał oczekiwań społecznych – uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3018, Sejm VI kadencji, <http://www.sejm.gov.pl>, s. 1.

windykacyjnego bezpośrednia sukcesja następuje po spadkodawcy i ma charakter syngularny. Pomiędzy spadkodawcą a zapisobiercą nie istnieje węzeł prawny²⁸. Poprzez uczynienie takiego zapisu spadkodawca decyduje wprost, że określone, poszczególne przedmioty majątkowe mają przypaść określonym osobom, te przedmioty majątkowe stają się własnością tych osób natychmiast w chwili śmierci spadkodawcy i przedmioty te w ogóle nie należą do spadku. Ustawodawca uznał zatem, że zapis windykacyjny w testamencie jest rozwiązaniem korzystniejszym dla spadkodawcy niż umowa darowizny na wypadek śmierci, gdyż pozwala najpełniej urzeczywistnić wolę spadkodawcy. Spadkodawca może odwołać testament, zmienić go w każdej chwili, np. w razie zmiany sytuacji majątkowej. Jego treść pozostaje niejawną do chwili śmierci, co nie wpływa na relacje rodzinne. Zapisobiercy ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe, zatem nie wpłynie to na zaspokojenie wierzycieli spadkodawcy. W tym jest przewaga zapisu windykacyjnego nad darowizną na wypadek śmierci, która miała stanowić alternatywę dla testamentu i zapisu windykacyjnego, co postulowano w literaturze od dłuższego czasu²⁹. Jest to postanowienie spadkodawcy zawarte w testamencie sporządzonym w formie aktu notarialnego, w którym przeznaczona dla konkretnej osoby przedmiot tego zapisu, czyli: rzecz oznaczoną co do tożsamości, zbywalne prawo majątkowe, przedsiębiorstwo, gospodarstwo rolne lub ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności.

Zapis windykacyjny daje spadkodawcy możliwość bezpośredniego rozdysponowania określonych składników majątku określonym osobom, które staną się właścicielami tych przedmiotów „od razu”. Ten zapis ma więc znaczenie najczęściej w trzech niezwykle ważnych obszarach, tj. w działalności gospodarczej, w razie możliwego sporu pomiędzy spadkobiercami, w sytuacji, gdy spadkobiercami są dzieci. Ustanowienie zapisu windykacyjnego stanowi jedno z rozrządzeń testamentowych, które stwarza możliwość zadysponowania określonymi przedmiotami

²⁸ M. Niedośpiał, *Swoboda testowania*, Bielsko Biała 2004, s. 93 i n.; J. Górecki, *Zapis windykacyjny – uwagi de lege ferenda*, w: E. Drozd, A. S. Oleszko, M. Pazdan (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego*, Kluczbork 2007, s. 129 i n.; H. Witczak, *Zapis windykacyjny*, EP 2011, nr 5, s. 4 i n.

²⁹ J. Biernat, *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 4, s. 48 i n.; M. Niedośpiał, *Zasadnicze rozrządzenia testamentowe...*, s. 70; K. Łaski, *Postępowanie spadkowe, Proponowane kierunki zmian*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2001, nr 7–8, s.86 i n.,

majątkowymi na rzecz oznaczonych podmiotów, bez powoływania ich do dziedziczenia z bezpośrednim skutkiem rzeczowym³⁰.

Sąd w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia zapisu windykacyjnego powinien wskazać – sposób niebudzący wątpliwości – zapisobiorcę (zapisobiorców) i niezbędne dane pozwalające na indywidualizację przedmiotu dokonanego zapisu, np. w odniesieniu do nieruchomości nr księgi wieczystej lub w przypadku jej braku dane z ewidencji gruntów i budynków. Natomiast jeżeli przedmiotem zapisu są rzeczy ruchome, sąd powinien wskazać na ich cechy odróżniające je od innych rzeczy ruchomych np. marka, numer rejestracyjny, ewidencyjny czy też seryjny itp.³¹

Zaznaczyć należy, że wola spadkodawcy i swoboda testowania ma znaczenie wtedy, gdy została przez spadkodawcę w sposób należyty wyrażona. Jak stanowi art. 926 § 1 k.c., powołanie do spadku wynika z ustawy albo z testamentu i powołanie do dziedziczenia z testamentu ma pierwszeństwo przed powołaniem z ustawy³². Ustawodawca stoi także na stanowisku ochrony interesów spadkobierców. W chwili otwarcia testamentu zmieniają się zasady dziedziczenia i osoby powołane do spadku z mocy ustawy mogą zostać pominięci w prawie do dziedziczenia i podziału masy spadkowej. W takiej sytuacji osoby te, które czują się pokrzywdzone w wyniku podziału masy spadkowej na mocy testamentu, mogą domagać się rekompensaty pieniężnej w formie zachowku od spadkobierców. Zachowku można dochodzić w postępowaniu sądowym, jeżeli spadkobiercy nie chcą wypłacić należnych im kwot w drodze ugody. W przypadku dziedziczenia ustawowego przepisy wyznaczają zakres i krąg podmiotów, które z tytułu więzów rodzinnych i prawnych uprawnione zostały do dziedziczenia³³. Zatem gdy spadkodawca nie sporządził testamentu, krąg i kolejność spadkobierców wyznacza ustawa kodeks cywilny³⁴. Testament może zmieniać kolejność dziedziczenia

³⁰ H. Witczak, *Zmiany w prawie spadkowym – zapis windykacyjny*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 20, s. 1082.

³¹ J. Górecki, *Zapis windykacyjny w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2012, nr 7, s. 30 i in.

³² J. Ciszewski, J. Knabe, *Komentarz do art. 926 k.c.*, w: J. Ciszewski (red.), *Kodeks...*, s. 1559.

³³ L. Kaltenberg-Skarbek, W. Żurek, *Prawo spadkowe...*, s. 30 i n.

³⁴ Szerzej J. Gwiazdomorski, *Dziedziczenie ustawowe w projekcie kodeksu cywilnego PRL*, w: *Materiały dyskusyjne do projektu kodeksu cywilnego PRL*, Warszawa 1955, s. 180 i n.; J. Gwiazdomorski, *Ustawowe i testamentowe dziedziczenie*

określoną w Kodeksie cywilnym (dziedziczenie ustawowe) i istnieje wówczas możliwość rozrządzenia majątkiem w stosunku do osób także spoza grup uprawnionych do dziedziczenia według zasad dziedziczenia ustawowego.

3. Postępowanie działowe a wola spadkodawcy

Długo czas w polskim prawie cywilnym zasada sukcesji uniwersalnej powodowała, że w chwili otwarcia spadku spadkobierca nie otrzymywał praw do przedmiotów, które dano mu w testamencie³⁵. Prawa takie spadkobierca uzyskiwał dopiero wraz z dokonaniem działu spadku. Złożone z wielu elementów postanowienie działowe obejmuje rozliczenie wzajemnych między uczestnikami należności i rozstrzygnięcie o spornych między nimi stosunkach. Dotyczy zatem uregulowania stanu prawnego po otwarciu spadku i poczynienia wszelkich rozliczeń, w mniejszym stopniu zaś nacisk kładziony jest tu na realizację rzeczywistej woli spadkodawcy.

Podstawowym celem postępowania działowego jest doprowadzenie do tego, aby pomiędzy współspadkobiercami przestała istnieć wspólność wynikająca z dziedziczenia³⁶. Zgodnie z art. 686 k.p.c., w postępowaniu działowym sąd rozstrzyga także o istnieniu zapisów zwykłych, których przedmiotem są rzeczy lub prawa należące do spadku, jak również o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania poszczególnych przedmiotów spadkowych, pobranych pożytków i innych przychodów, poczynionych na spadek nakładów i spłaconych długów spadkowych³⁷. W postępowaniu o dział spadku sąd

gospodarstw rolnych, „Państwo i Prawo” 1966, nr 6; J. Gwiazdomorski, *Zarys prawa spadkowego*, Warszawa 1972; M. Pazdan, *O potrzebie i kierunkach zmian dziedziczenia ustawowego w polskim prawie cywilnym*, „Rejent” 2005, nr 9; M. Pazdan, *Projektowane zmiany w unormowaniu dziedziczenia ustawowego*, „Rejent” 2008, nr 4; W. Żukowski, *Porządek dziedziczenia ustawowego po nowelizacji kodeksu cywilnego ustawami z dnia 2 kwietnia 2009 r. oraz 18 marca 2011 r.*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2012, nr 1.

³⁵ Na gruncie wcześniej obowiązującego stanu prawnego SN w uchwale wydanej na podstawie przepisów prawa spadkowego wskazał, że niedopuszczalność testamentu działowego wywołującego skutki rzeczowe wynika z zasady sukcesji uniwersalnej – uchwała SN z 17 grudnia 1947 r. (C 7/74), OSNC 1948, nr 1, poz. 2.

³⁶ A. Stempniak, *Tryby działu spadku*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 9, s. 413 i n.

³⁷ Szerzej: M. Frasz, *Dział spadku. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Rejent” 2006, nr 2; T. Misiuk, *Problemy...*; R. Moszyński, J. Policzkiewicz, *Działy spadkowe*, Warszawa 1961; A. Oleszko, *Umowy prawa spadkowego oraz mające zastosowanie w sprawach spadkowych w świetle praktyki sądowej i notarialnej*, Warszawa 1989;

rozstrzyga także o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania poszczególnych przedmiotów spadkowych, pobranych pożytków i innych przychodów, poczynionych na spadek nakładów i spłaconych długów³⁸.

Dział spadku może polegać na zgodnym porozumieniu wszystkich spadkobierców ze sobą i podpisaniu umowy, tzw. umownego działu spadku (art. 1037 k.c.) lub przeprowadzeniu postępowania sądowego (sądowy dział spadku).

Umowny dział spadku może nastąpić w postaci umowy pozasądowej, ugody sądowej zawartej w postępowaniu pojednawczym, ugody sądowej zawartej w postępowaniu nieprocesowym i ugody zawartej przed sądem polubownym³⁹. Umowny dział spadku wymaga zgody wszystkich spadkobierców zarówno co do potrzeby dokonania podziału, techniki (metody) jego przeprowadzenia, w tym także wysokości i sposobu świadczenia ewentualnych spłat i dopłat, jak i co do formy tej czynności prawnej⁴⁰.

W sytuacji braku porozumienia sąd ustala skład i wartość konkretnych części spadku, czasami spadek jest przekazywany jednemu spadkobiercy z obowiązkiem spłaty pozostałych. Sądowy dział spadku wchodzi w rachubę w szczególności wtedy, gdy spadkobiercy nie dokonali działu umownego oraz nie sporządzili zapisu na sąd polubowny, gdy – stosownie do art. 1045 k.c. – nastąpiło uchylene się od skutków prawnych umowy o dział spadku⁴¹ albo umowa o dział spadku okazała się bezwzględnie nieważna. W przypadku, gdy działem spadku objęto tylko jego część, osoby zainteresowane mogą żądać dokonania działu pozostałej części spadku⁴². Do sądowego działu spadku, dokonywanego na mocy orzeczenia sądu, może dojść w postępowaniu nieprocesowym

M. Pazdan, *Umowny dział spadku w prawie prywatnym międzynarodowym*, w: *Prace z prawa cywilnego, wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Wrocław 1985; P. Pogonowski, *Postępowanie o dział spadku*, „Rejent” 2005, nr 9; A. Stempniak, *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2010; A. Stempniak, *Tryby działu spadku*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 9; R. Szytk, *Dział spadku i zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego*, „Rejent” 2001, nr 9.

³⁸ Uchwała SN z 26 marca 1970 r. (III CZP 7/70), OSNCP 1970, nr 12, poz. 219.

³⁹ T. Misiuk, *Problemy integracyjne postępowania działowego*, cz. 2, „Palestra” 1973, nr 9, s. 3.

⁴⁰ J. Kremis, *Rozdział XI. Dział spadku*, w: *System Prawa Prywatnego...*, t. 10, s. 766.

⁴¹ Uchwała SN z 6 marca 1967 r. (III CZP 7/67), OSNCP 1967, nr 10, poz. 171.

⁴² Uchwała SN z 28 sierpnia 1986 r. (III CZP 47/86), OSNCP 1987, nr 8, poz. 114.

wym prowadzonym przed sądem, jak też w postępowaniu przed sądem polubownym.

Ponadto dział spadku może być rozstrzygnięty w testamencie przed notariuszem albo może mieć miejsce tzw. cywilny podział spadku – tj. sprzedaż przedmiotów wchodzących w skład spadku i uzyskana w ten sposób suma zostaje podzielona pomiędzy współspadkobierców proporcjonalnie do ich udziałów.

Podział spadku pomiędzy współspadkobierców może zostać dokonany na jeden z trzech sposobów⁴³. Poszczególne przedmioty mogą zostać podzielone fizycznie, przyznane poszczególnym spadkobiercom. Następuje to stosownie do wielkości udziałów poszczególnych spadkobierców. W ramach tego podziału dopuszczalne jest ustalenie dopłat na rzecz niektórych współspadkobierców, jeżeli majątku spadkowego nie da się podzielić w taki sposób, aby wartość przedmiotów przyznanych poszczególnym osobom odpowiadała wielkości ich udziałów. Drugim sposobem podziału jest przyznanie pewnych przedmiotów spadkowych w całości jednemu lub kilku współspadkobiercom. Zostają oni z reguły obciążeni obowiązkiem dokonania spłaty na rzecz pozostałych. Trzecim sposobem jest tzw. podział cywilny. Przedmioty należące do spadku zostają sprzedane, a uzyskana kwota ulega podziałowi pomiędzy współspadkobiercami w stosunku do przysługujących im udziałów.

W zasadzie sąd jest związany, bowiem sposobem podziału podanym przez spadkobierców w zgodnym wniosku. Może on od tego odstąpić jedynie wówczas, gdy występuje sprzeczność proponowanego podziału z prawem, zasadami współżycia społecznego albo też podział naruszałby w sposób rażący interesy osób uprawnionych. W przypadku braku zgodnego wniosku uczestników postępowania sąd powinien dokonać działu z uwzględnieniem składu dzielonego spadku oraz interesów poszczególnych współspadkobierców z decydującym wpływem testamentowym rozrządzeniem co do działu spadku tylko w przypadku, kiedy spadkobiercy nie są w pełni zgodni co do sposobu podziału majątku spadkowego⁴⁴. Powinien dążyć w miarę możliwości do dokonania podziału fizycznego. Zatem zasada respektowania woli testatora przy podziale

⁴³ Szerzej na temat przebiegu postępowania i zakresu orzekania T. Misiuk, *Problemy integracyjne postępowania działowego*, cz. 3, „Palestra” 1973, nr 10, s. 46 i n.

⁴⁴ W. Ulanowski, *Wpływ woli testatora na dział spadku*, „Radca Prawny” 2012, nr 11, s. 12 i n.

majątku spadkowego ma praktyczne znaczenie wyłącznie w sądowym postępowaniu o dział spadku, przy podziale spadku w naturze, w braku w tym zakresie zgodnej woli współspadkobierców⁴⁵.

Jak wskazał Sąd Najwyższy, jedynie w razie złożenia przez wszystkich współwłaścicieli zgodnego wniosku co do zniesienia współwłasności sąd jest obowiązany wydać postanowienie odpowiadające treści wniosku, jeżeli spełnione zostaną wymagania, o których mowa w art. 621 k.p.c., a projekt podziału nie sprzeciwia się prawu ani zasadom współżycia społecznego, ani też nie narusza w sposób rażący interesu osób uprawnionych. W innych wypadkach sąd nie jest związany wnioskiem co do sposobu zniesienia współwłasności⁴⁶. W braku odmiennej woli spadkodawcy zapisobierca może żądać wykonania zapisu niezwłocznie po ogłoszeniu testamentu.

W świetle regulacji postępowania działowego, tj. art. 682 k.p.c., art. 684 k.p.c., art. 686 k.p.c. oraz regulacji prawa materialnego, uznać należy, iż wiele okoliczności wywiera bezpośredni i pośredni wpływ na to, co każdy ze spadkobierców ma otrzymać ze spadku i szeroko został zakreślony wpływ na treść orzeczenia działowego. Uznać należy, iż uwzględnić tu należy także wskazania spadkodawcy co do określenia sposobu podziału spadku, jak i wskazania co do przyznania określonych przedmiotów poszczególnym spadkobiercom.

Należy zatem, analizując zakres respektowania woli spadkodawcy podczas postępowania działowego wskazać, na ile realnie może on przedstawiać w tym przedmiocie swoje stanowisko i na ile może lub powinno być ono respektowane. Wiąże się to z zagadnieniem zakresu przyznanej w prawie spadkowym swobody testowania i dopuszczalności rozrządzenia spadkodawcy co do działu spadku⁴⁷. Brak jest wyraźnej regulacji ustawowej dopuszczającej dyspozycje testamentowe i możliwość określenia przez spadkodawcę sposobu podziału majątku spadkowego. Zawarcie zatem w testamencie tego rodzaju rozrządzeń nie wywołuje zamierzonych skutków prawnych i nie wiąże spadkobierców⁴⁸.

Jednakże należy mieć na względzie swobodę testowania, która obejmować może dyspozycje spadkodawcy co do sposobu działu spadku obok innych rozrządzeń testamentowych wskazanych we wcześniejszej

⁴⁵ T. Felski, *Wpływ woli...*, s. 7.

⁴⁶ Postanowienie SN z 6 listopada 2002 r. (III CKN 1372/00).

⁴⁷ J. Biernat, *Z problematyki tzw. testamentu działowego...*, s. 33.

⁴⁸ J. S. Piątowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe...*, s. 125, 205.

części opracowania, tj. powołanie do dziedziczenia (art. 959 i n. k.c.), ustanowienie zapisu (art. 968 i n. k.c.), polecenie (art. 982 i n. k.c.), wydziedziczenie (art. 1008 i n. k.c.), czy powołanie wykonawcy testamentu (art. 986 i n. k.c.). Mają one charakter samoistnych rozrządzeń testamentowych, wiążących nie tylko spadkobierców, ale także sąd prowadzący postępowanie działowe. Podstawową regulacją w tym przedmiocie jest art. 961 k.c. stanowiący, iż jeżeli spadkodawca przeznaczył oznaczonej osobie w testamencie poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpują prawie cały spadek, osobę tę poczytuje się w razie wątpliwości nie za zapisobiercę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku. Istnieje częsta praktyka sporządzania testamentu, w którym spadkodawca dokonuje rozrządzenia majątkowego na wypadek śmierci oznaczając poszczególne osoby i mające im przyspaść konkretne przedmioty. Wówczas poprzestanie jedynie na wykładni treści takiego testamentu nie pozwalało rozstrzygnąć istotnej wątpliwości, czy zamiarem spadkodawcy było jedynie powołanie spadkobierców testamentowych, czy też chciał dokonać zapisu⁴⁹. Według SN, ustawodawca – mając na uwadze motywację działań osób sporządzających akt ostatniej woli – przyjął, że przeznaczenie określonej osobie przedmiotów majątkowych wyczerpujących prawie cały spadek jest przejawem woli uczynienia tej osoby swoim następcą prawnym pod tytułem ogólnym, a więc spadkobiercą. Jeżeli przedmioty majątkowe pominięte mają wartość znaczniejszą w relacji do rzeczy i praw objętych testamentem, to wówczas stosowanie art. 961 k.c. jest wyłączone⁵⁰. Jeżeli rozrządzenia testatora nie budzą wątpliwości co do ich charakteru lub w drodze interpretacji testamentu charakter ten można ustalić, to wykluczone jest stosowanie tej dyrektywy. Jednakże w przypadku, gdy testament może być tłumaczony zarówno jako powołanie do spadku, jak i uczynienie zapisu, znajduje zastosowanie dyrektywa zd. 2 art. 961 k.c. mająca na celu usunięcie wątpliwości w sytuacji, gdy spadkodawca wprawdzie dokonał rozrządzeń, ale jednocześnie nie określił jednoznacznie ich charakteru⁵¹. Wątpliwości wywołuje także relacja zachodząca między zapisem windykacyjnym a art. 961 k.c. Z jednej strony, zapis windykacyjny ma prowadzić do tego, aby oznaczona osoba nabyła określony przedmiot majątkowy, który zostaje wyłączony z masy spadkowej. Z drugiej strony, zgodnie

⁴⁹ Szerzej K. Kremis, *Reguły interpretacyjne*, „Rejent” 2009, nr 9, s. 86 i n.

⁵⁰ Postanowienie SN z 3 listopada 2004 r. (III CK 472/03), Legalis.

⁵¹ Postanowienie SN z 1 grudnia 2011 r. (I CSK 419/10), Legalis.

z art. 961 k.c., jeżeli zapis bądź zapisy windykacyjne będą wyczerpywać cały lub prawie cały spadek, osoby na rzecz których ustanowiono te zapisy należy traktować nie za zapisobierców, ale za spadkobierców. Relacje te mogą doprowadzić do tego, że zapis windykacyjny będzie pełnił swoją funkcję jedynie wtedy, gdy poza tym zapisem będzie znaczny majątek tworzący masę spadkową. Przy „nieznacznym” spadku zapisobierca windykacyjny staje się niejako „automatycznie” spadkobiercą⁵².

Wskazać można natomiast odnośnie realizacji woli spadkodawcy w postępowaniu działowym trzy stanowiska. Pierwsze przyjmuje w zasadzie, że wskazówki spadkodawcy co do sposobu działu spadku nie mają znaczenia prawnego⁵³. Nie jest zatem dopuszczalne umieszczenie tego rodzaju zaleceń w testamencie przez spadkodawcę. Przede wszystkim spadkodawca nie posiada w świetle obowiązujących regulacji prawnych wprost wyrażonych takich uprawnień, poza możliwością zawarcia zapisu windykacyjnego. Drugie stanowisko wskazuje, iż dyspozycje co do działu spadku są samoistnymi rozrządzeniami testamentowymi i są one nie tylko dozwolone, ale i wiążące dla spadkobierców, zatem wiąże także bezwzględnie sąd⁵⁴. W świetle trzeciego stanowiska, decyzja spadkodawcy jest rodzajem zalecenia, które, w miarę możliwości, powinno zostać przez sąd uwzględnione⁵⁵. Istnieje wiele okoliczności, takich jak faktyczne posiadanie, wysokość udziałów spadkobierców czy poczynienie nakładów na schedę spadkową. Zgodnie ze wskazaniem T. Felskiego⁵⁶, zasada respektowania woli testatora przy podziale majątku spadkowego ma praktyczne znaczenie wyłącznie w sądowym postępowaniu o dział spadku, przy podziale spadku w naturze, w braku w tym zakresie zgodnej woli współspadkobierców. Jak wskazuje A. Stempniak⁵⁷, rozrządzenie testatora co do działu spadku może jedynie wpływać na sposób podziału majątku spadkowego. Takie stanowisko podziela także E. Skowrońska-Bocian wskazując, że sąd może odejść od sposobu działu spadku wskazanego przez testatora jedynie

⁵² Tak A. Stempniak, *Nowelizacja Kodeksu cywilnego w zakresie prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 12, s. 632.

⁵³ J.S. Piątowski, *Prawo...*, s. 122.

⁵⁴ M. Niedpościąg, *Swoboda testowania...*, s. 120–123.

⁵⁵ F. Błahuta w: *Kodeks cywilny. Komentarz, t. III*, Warszawa 1972, s. 1856–1857; S. Wójcik w: *System Prawa Prywatnego...*, t. IV, s. 228; J. Biernat, *Umowa o dział spadku...*, s. 158–159; J. Biernat, *Z problematyki...*, s. 37–38.

⁵⁶ T. Felski, *Wpływ woli...*, s. 8.

⁵⁷ A. Stempniak, *Tryby działu spadku...*, s. 413.

w razie sprzeczności takiego działu z prawem lub z zasadami współżycia społecznego lub pokrzywdzeniu przez taki dział niektórych spadkobierców⁵⁸. Także orzecznictwo stoi na stanowisku umiarkowanych skutków oświadczenia testatora co do sposobu działu spadku wskazując, iż oświadczenia spadkobiercy w postępowaniu działowym, że przekazuje swój udział w spadku innemu spadkobiercy, nie można uznać za zbycie spadku, lecz za wniosek uczestnika postępowania wyrażający jego wolę co do sposobu dokonania działu przez sąd⁵⁹.

Wprowadzenie zapisu windykacyjnego sprawia, że przedmiot nim objęty zgodnie z art. 922 § 2 k.c. zostaje wyłączony ze spadku, tzn. przedmiot ten, co do zasady, zostaje wyłączony z masy spadkowej⁶⁰. Wyjątki występują jedynie w następujących sytuacjach: gdy zapisobierca nie dożył chwili otwarcia spadku (art. 927 w zw. z art. 981 k.c.); gdy zachodzi niezgodność dziedziczenia (art. 928 § 2 w zw. z art. 981 k.c.); gdy zapisobierca odrzucił spadek (art. 1020 w zw. z art. 981 k.c.) i wówczas przedmiot zapisu wchodzi w skład masy spadkowej. Stosownie bowiem do art. 981⁵ k.c., do zapisu windykacyjnego stosuje się odpowiednio przepisy o powołaniu spadkobiercy, przyjęciu i odrzuceniu spadku, o zdolności do dziedziczenia i o niegodności i zgodnie z art. 981 k.c. do zapisu windykacyjnego stosuje się odpowiednio przepisy o powołaniu spadkobiercy. Biorąc pod uwagę wprowadzenie do polskiego porządku prawnego zapisu windykacyjnego, który jest testamentem działowym, dział spadku w testamencie wywiera skutki rzeczowe w chwili otwarcia spadku. Prawa takie spadkobierca uzyskuje przed dokonaniem działu spadku, który tych przedmiotów nie obejmuje. W większości poglądów⁶¹ wskazuje się na konieczność orzekania przez sąd w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku o nabyciu przedmiotów rozdysponowanych tytułem zapisu windykacyjnego, co nakłada na sąd spadku konieczność ustalania wielu okoliczności. Przede wszystkim, celem stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego

⁵⁸ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2003, s. 178.

⁵⁹ Postanowienie SN z 3 października 1980 r. (III CRN 180/80), OSN 1981, nr 2–3, poz. 45 z glosami: A. Oleszki, „Nowe Prawo” 1983, nr 7–8, s. 156 i n. oraz M. Zychowicza, „Nowe Prawo” 1983, nr 7–8, s. 160 i n.

⁶⁰ A. Stempniak, *Nowelizacja Kodeksu cywilnego...*, s. 631.

⁶¹ Ł. Mleko, *O zapisie windykacyjnym i wprowadzeniu do systemu prawnego darowizny na wypadek śmierci*, „Forum Prawnicze” 2011, nr 6–7, s. 108.

sąd musi ustalić, czy przedmiot ten należał do spadkodawcy w chwili otwarcia spadku⁶².

Uznać zatem można, że w pozostałym zakresie przyjęć należy rozwiązanie pośrednie, wobec braku wyraźnego wskazania, tj. stanowisko spadkodawcy jako testamentowe rozrządzenia spadkodawcy co do działu spadku można traktować jako zalecenie podlegające uwzględnieniu przez spadkobierców dokonujących działu umownego i sąd prowadzący postępowanie działowe o tyle, o ile jest to możliwe i nie jest sprzeczne z celem tego postępowania⁶³.

4. Podsumowanie

Jak zostało wskazane, testament to nie tylko wskazanie spadkobiercy – choć to jego główne zadanie – ale poza tym może on zawierać wiele innych postanowień, określanych mianem rozrządzeń testamentowych. Dopiero instytucja zapisu windykacyjnego zapewniła odpowiedni instrument prawny pozwalający osiągnąć jak najwyższy poziom gwarancji, że wola spadkodawcy będzie w pełni zrealizowana. W przypadkach, kiedy powstawały wątpliwości odnośnie do charakteru prawnego dokonanych rozrządzeń, tj. czy wolą testatora było powołanie wskazanych osób do dziedziczenia, czy jedynie ustanowienie na ich rzecz zapisów, a wykładnia testamentu nie doprowadziła do ich usunięcia, zastosowanie musiały znaleźć reguły interpretacyjne zawarte w przepisie art. 961 k.c., zatem, jeżeli spadkodawca w testamencie przeznaczał oznaczonej osobie poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpywały prawie cały spadek – (tym bardziej cały spadek), osobę tę poczytywać należało (w razie wątpliwości) nie za zapisobiercę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku.

W praktyce wcale nierzadko testator rozrządzał swoim majątkiem na wypadek śmierci właśnie w ten sposób, że przeznaczał określonej osobie/osobom poszczególne przedmioty majątkowe. Niestety, bardzo często pomiędzy wolą spadkodawcy a obowiązującą w odniesieniu do dziedziczenia zasadą sukcesji uniwersalnej, dochodziło do konfliktu. W związku z dopuszczeniem sporządzania zapisów windykacyjnych pojawiła się możliwość uszanowania woli spadkodawców (pełniejsza

⁶² K. Osajda, *Zapis windykacyjny – nowa instytucja...*, s. 74.

⁶³ F. Błahuta w: *Komentarz...*, s. 1856–1857; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, s. 90, 222; S. Wójcik w: *System...*, t. IV, s. 455; T. Felski, *Wpływ woli testatora...*, s. 5 i n.; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 301.

realizacja zasady swobody testowania), pełniejsza realizacja celów prawa spadkowego, umożliwienie zapewnienia ciągłości funkcjonowania przedsiębiorstwa w razie śmierci spadkodawcy (jest jasne, kto jest kompetentny do podejmowania decyzji), lepsza ochrona zapisobiercy w porównaniu z zapisem zwykłym, zwłaszcza przed rozrządzeniem przez spadkobierców przedmiotem zapisu, czy zwiększenie wpływu spadkodawcy na dział spadku, co pozwala na zmniejszenie intensywności sporów między spadkobiercami na tym tle.

Uznać zatem należy, iż w świetle obowiązujących rozwiązań prawnych ustawodawca zapewnił możliwie szerokie poszanowanie woli spadkodawcy w postępowaniu działowym rozwiewając wątpliwości co do konieczności poszanowania woli testatora.

Streszczenie

Najistotniejszą funkcją działu spadku jest jednak urzeczywistnienie celów społeczno-gospodarczych, jakie system prawa spadkowego przypisuje instytucji dziedziczenia, a więc przede wszystkim uzyskanie przez poszczególnych spadkobierców wyłącznych praw do oznaczonych składników majątku spadkowego (scheda spadkowa). Istotne jest jednak respektowanie woli spadkodawcy, który pozostawił majątek spadkowy. Stąd w artykule przeanalizowano, na ile ustawodawca zabezpieczył respektowanie woli spadkodawcy podczas postępowania działowego, na ile decyduje o tym ustawa i czy regulacje w tym przedmiocie są wystarczające. Istotne wydawało się także wskazanie, na ile istotne jest poszanowanie interesów osób najbliższych w zderzeniu z rzeczywistą wolą spadkodawcy.

Słowa kluczowe: wola spadkodawcy, postępowanie działowe, zapis windykacyjny.

Abstract

The most important function of the partition of inheritance is the realization of socio-economic objectives that the law system assigns the institution of succession. Above all the main aim of this procedure is to obtain exclusive rights to the designated assets of the estate by

individual heirs. But it is important to respect the will of the testator, who left a fortune downward. It is reasonable to examine the extent to respect the will of the testator during the partitioning procedure, as far as the law decides about it and whether regulations on this matter are adequate. It also seemed significant to study whether it is important to respect the interests of heirs including the real will of the testator.

Keywords: the testator's will, proceedings for inheritance, regulatory restrictions of inheritance.